

Türkiye’de ve Dünya’da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma

Asst. Prof. Dr. H. Yunus Taş (Yalova Universty, Turkey)

Asst. Prof. Dr. Selami Özcan (Yalova University, Turkey)

A Study on Poverty in Turkey and in the World

Abstract

Poverty has become one of the most important problems for both underdeveloped and developed countries along with increasing globalization in the world since the second half of the 20th century. On the other hand, it has been claimed that the world is having its richest period of time. While two billion and five hundred millions of the people live under 2 US dollars, which has been determined by the World Bank as the poverty line, one billion and two hundred million of people live under 1 US dollar which has been determined as the hunger line. In our study, dimensions of poverty problems in certain significant countries and continents of the world (such as OECD and African countries) will be tried to be explained by giving quantities and graphics. Besides giving the rates of poverty in Turkey and Kazakhstan, studies concerning this issue and examples as regards their solutions will be given. As a result, suggestions towards lessening the rates of populations in those countries which have poverty and increasing life standards will be tried to ve given.

JEL codes: A13, O15

1 Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski bir konu olan yoksulluk kalkınma ekonomisinin önemli ilgi alanlarından birisidir. Yoksulluk, genel anlamıyla, insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için temel ihtiyaçlarını karşılamada acze düşme durumu olarak tanımlanmaktadır. Son 50 yıldır dünya üzerinde büyük bir gelir artışı gerçekleşmesine rağmen yoksulluk günümüz ekonomilerinin en önemli problemlerinden biri olmaya devam etmektedir. Dünya nüfusunun % 46’sı yani 2.800.000.000 insan, Dünya Bankası tarafından tespit edilen günlük 2 ABD doları olan, yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 1.200.000.000 insan ise günlük 1 ABD doları olan açlık sınırının altında yaşamaya çalışmaktadır. Her yıl yaklaşık olarak 18.000.000 insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı çok erken yaşta hayatlarını kaybetmektedirler. Bu rakam toplam insan ölümlerinin üçte birine eşittir. Her gün 34.000’i beş yaşın altında çocuklar olmak üzere toplam 50.000 insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı ölmektedir (Kabaş, 2009).

Yoksulluk Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede de en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bir yandan adaletsiz gelir dağılımı, diğer taraftan ulusal gelirin paylaşımındaki düşüklük, son yıllarda yaşanan ekonomik krizler, başarısız politikalar yoksulluğu daha da ağır bir boyuta taşırken, acil önlem alınması öncelikli bir hale gelmiştir. Türkiye’de 2009 yılı itibarıyla fertlerin yaklaşık % 0,48’i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18,08’i yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdürmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011). Yoksulluğu, İnsani Gelişme Endeksi ile ölçen 2010 insani gelişme raporunda ise, Türkiye İnsani Gelişme sıralamasında 0.754 endeks değeriyle 62. sırada yer almaktadır (UNDP:2011). Kalkınmanın temel amacı insanlara uzun, sağlıklı ve rahat bir yaşam sağlayabilmektir. Ancak, kaynaklar ve finansal zenginlik artırılırken söz konusu husus gözden kaçmaktadır. Dolayısıyla, kalkınma çoğu zaman ulusal gelirin büyüklüğü ile ölçülmeye çalışılmaktadır. Ancak gelir, kalkınmanın önemli bir boyutu olmakla birlikte kalkınmayı yalnızca gelir boyutuna indirgemek doğru değildir. Yoksulluk yoksulluğun parasal olmayan boyutudur.

Bu çalışmamızda dünyanın çeşitli bölge ve ülkelerinde bulunan yoksulluk oranları ile Türkiye’deki durum incelenecektir. Diğer yandan yoksulluğun salt maddi gelir yönünün ötesinde insanı insan yapan değerlere (toplumsal ilişkileri, eğitim ve sağlık imkânları ile toplumda bir statü elde etme gibi sosyal ve duygusal yönleri) hitap edebilen (manevi) yönlerine de vurgu yapılacaktır. İnsani değerler yoksulluğu asgari yaşam standardına erişememe veya temel ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak tanımlanan yoksulluğun, yalnızca yetersiz gelir veya harcama ile değil, eğitimsizlik, sosyal güvencesizlik, sosyal ilişkilerdeki zayıflık ve toplumsal faaliyetlerde yer alamama gibi durumlar olarak da tanımlanması yoksulluğun maddi olmayan manevi boyutunu da içeren bir tanımlamadır.

2 Yoksulluk Kavramı

Her dünya görüşünün yoksulluk kavramına farklı yaklaşması nedeniyle yoksulluk kavramının tanımlanması oldukça güçtür. Yoksulluk kavramı ile ilgili literatürde farklı görüşler yer alsa da, kavram ve türleri açısından bazı ortak noktalara rastlamak mümkündür. Her ne kadar ortak noktalar mevcutsa da yoksulluk ve zenginlik subjektif kavramlardır. Öyle ki, bu kavramlar kişiden kişiye, toplumdan topluma değişiklik arz eder. Kişiden kişiye, zamana ve mekâna göre değişiklik gösteren bu kavramı ölçmek, her ülkede farklılık arz eden bu parametreleri evrensel bir ölçümle ortak bir yoksulluk tanımına ulaştırmak mümkün değildir.

3 Yoksulluk ve Yoksulluğun Bir Sorun Olarak Ortaya Çıkışı

1980'lerde başlayan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerle birlikte yoksulluk kavramı kalkınma tartışmalarını ön plana çıkarmıştır. Yoksulluğun, Dünya Bankası tarafından yapılan Dünya Kalkınma Raporunda ana tema olarak işlenmesi, yoksulluk çalışmalarını da hızlandırmış, konunun sadece ekonomik bir sorun olmanın ötesine geçmesiyle uluslararası kuruluşların da konuya ilgileri artmıştır. Yoksulluk sorununu ortadan kaldırmak ve daha mutlu ve refah bir yaşam gerçekleştirebilmek her dönemde devlet politikalarının önemli amaçlarından olmuştur. Konuyla ilgili çözüm politikalarının sürdürülebilir hale getirilmesi tüm dünya ülkeleri için oldukça büyük önem taşımaktadır. Zira, yoksulluk sadece ekonomik gelişmişlik düzeyine erişemeyen ülkelerde değil, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunda da ortak bir sorun olarak yaşanmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu "2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçlarına göre; Türkiye'de fertlerin yaklaşık yüzde 0,48'i sadece gıda harcamalarını içeren mutlak açlık sınırının, yüzde 18,08'i ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1\$ kabul edilirken, Latin Amerika ve Karayipler için bu sınır 2\$, Türkiye'nin dâhil olduğu ve Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4\$, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14,40\$ olarak belirlenmiştir (DPT, 2005). Dünya Bankasının belirlediği bu düşük hadlere göre 1990-2001 aralığında Gelişmekte Olan Ülkelerde (GOÜ) günlük 1 dolar ya da 1 dolardan daha az gelire yaşamak durumunda olan yoksulların oranının %27,9'dan %21,3'e gerilediği ve küresel düzeyde yaklaşık olarak 118 milyon insanın yoksulluktan kurtulduğu ifade edilmektedir (United Nations, 2006).

4 Yoksulluk Kıstasına Göre Yoksulluk Türleri

Farklı kriterler göz önüne alınarak yoksulluk kavramına farklı anlamlar katan yoksulluk türleri mevcuttur. Literatürde farklı yoksulluk türlerini ifade eden mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk ve insani yoksulluk gibi tanımlamalarla karşılaşmak mümkündür.

4.1 Mutlak Yoksulluk

Temel fiziksel kriterleri karşılamak için minimum tüketim standardına erişebilme becerisine sahip olmama genellikle mutlak yoksulluk ya da yoksunluk olarak ifade edilir. Başka bir deyişle; mutlak yoksulluk, hane halkının ya da bireyin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmesi için gerekli, yalnızca en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaması durumudur. Birinci dereceden yardıma muhtaç olarak algılanması gereken bu fakirler temel insani ihtiyaçlarını bile karşılayamamakta, hatta bu duruma düşen bir kişiye dışarıdan yardım edilmediği takdirde ölüm riskiyle bile karşı karşıya gelmesi kaçınılmaz olabilmektedir. Mutlak yoksulluğun dünyanın her tarafında var olmasına karşın, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha fazla görülebilmektedir.

Mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir. Mutlak yoksulluk gıda ve gıda dışı bileşenler dikkate alınarak ayrı ayrı belirlenebilmektedir. Sadece gıda harcamalarını esas alan mutlak açlık sınırının hesaplanması; "minimum temel gıda maddelerinden oluşan gıda sepetinin maliyetiyle" hesaplanır. Tüm nüfus için önerilen kişi başına günlük alınması gereken kalori miktarı esas alınarak, bundan daha az kalori alan fertler bir yoksulluk çizgisi oluştururlar. Örneğin, Dünya Bankası'nın 1990'daki çalışmasına göre bir insanın hayatını devam ettirebilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olan 2.400 kalorilik gıda sepetinin fiyatı, mutlak yoksulluk sınırı olarak belirlenmiştir.

TÜİK ise 2008 yoksulluk çalışmasında Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından belirlenen yetişkin bir kişinin minimum harcaması gereken günlük kalori değeri 2.100 olarak belirlenmiştir (www.tuik.gov.tr). Bu yaklaşım, birçok ülkede de hala uygulanabilmektedir. Örneğin, Hindistan'da asgari düzeyde beslenme, en temel yoksulluk kıstası olarak önemini korumuştur (Şenses, 2001). Mutlak yoksulluk sınırı gıda harcamalarına ek olarak temel gereksinimleri de (eğitim, sağlık, barınma, giyim) göz önüne alarak hesaplanabilir. Günümüzde bir çok Az Gelişmiş Ülkelerde bu yaklaşım (Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı) baz alınarak mutlak yoksulluk sınırı hesaplanmaktadır.

4.2 Göreceli Yoksulluk

Adam Smith'in tanımına göre, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılımları engellenmiş olanlar göreceli yoksullardır. Göreceli yoksullar, birinci dereceden yoksul olmaktan ziyade daha çok ikinci derecede dar gelire sahip, asgari yaşam seviyesini yakalamış olsalar da ortalama refah seviyesinin altında olan insanlardır. Temel ihtiyaçlarını kısmen karşılamakla beraber, eğitim, sağlık, sosyal katılım yönünden yetersizlerdir.

Yoksulluğu göreceli bir kavram olarak yorumlayan ve sosyal yönü daha fazla olan göreceli yaklaşım, yoksulluğu bireyin ihtiyaçlarını karşılama gücü yönüyle toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumuna göre tanımlamaktadır. Yani, bir kişinin yoksul olup olmadığı sadece ne kadar gelire sahip olduğuna bağlı olmayıp, toplumdaki diğerlerinin ne kadar gelire sahip olduklarına da bağlı olacaktır. Yoksulluğun göreceli olarak tanımlanmasında ya nüfusun düşük gelirli bir oranı yoksul olarak alınmakta ya da ortalama gelir düzeyinde bir

sınır belirlenerek bu sınırın altında bir gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011).

4.3 İnsani Yoksulluk

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) da yoksulluğun kavramlaştırılması çabalarına, hem yoksulluk kavramı etrafındaki tartışmaları hem de yoksulluğun ölçülmesi yaklaşımlarını genişleterek katkıda bulunmuştur. UNDP'nin 1997 İnsani Gelişme Raporu ile ilk defa "İnsani Yoksulluk" (Human Poverty) kavramı ortaya atılmıştır. İnsani yoksulluk, gelir yoksulluğu ile ilişkili bulunmasına rağmen ondan farklıdır. Gelir yoksulluğu ölçümleri mutlak gelir üzerinde odaklanırken, "insani yoksulluk" kavramı, okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi temel insani yeteneklerden / kapasiteden yoksun olmak biçiminde tanımlanabilir.

Buna göre temel insan yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet ve altyapıya - enerji, hijyen, eğitim, iletişim, içme suyu - erişiminin yokluğu ya da kısıtlanması yoksulluğun "insani" boyutu olarak nitelendirilmektedir (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009). Aynı raporda insani yoksulluğu ölçmek amacıyla "İnsani Yoksulluk Endeksi" (Human Poverty Index) geliştirilmiştir. Bu endeks gelişmekte olan ülkeler için (HPII) şu üç kriterden yola çıkarak hesaplanmaktadır:

1. Yaşam süresi: 40 yaşın altındaki nüfus yüzdesi
2. Eğitim: Okuma yazma bilmeyen nüfus yüzdesi
3. Makul bir yaşam standardı
 - Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi
 - Temel sağlık imkânlarından yoksun nüfus yüzdesi
 - 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen, bu yüzden ciddi düzeyde düşük kilolu olan çocukların nüfus yüzdesinden oluşmaktadır.

5 Dünya Bankası Yoksulluk Sınırının 1990-2020 Dönemine Ait Bölgesel Dağılımı

Dünya Bankası'nın belirlemiş olduğu günde 1.25 \$ yoksulluk sınırının 1990-2020 dönemine ait dünyanın belli başlı bölgeleri arasındaki sayısal ve oransal olarak dağılımı Tablo 1 ve 2 'de verilmiştir.

Bölge	1990	2005	2015f	2020f
D.Asya&Pasifik	873	317	120	83
(Sadece Çin'de)	683	208	70	56
Avrupa&Merkezi Asya	9	16	7	5
LatinAmerika&Karahipler	50	45	30	27
Orta Doğu&Kuzey Afrika	10	11	6	6
Güney Asya	579	595	388	352
(Sadece Hindistan'da)	435	456	295	268
Alt Sahra Afrikası	296	387	366	352
Toplam	1,817	1,371	918	826

Tablo 1. Dünya'nın Değişik Bölgelerinde Günde 1.25 \$'dan Daha Az Gelirle Yaşayan Yoksul Nüfus (Milyon) ve Yoksul Nüfus Rakamsal Olarak Verilmiştir: 1990-2020f., Kaynak: World Bank , Global Economic Prospects, Trade, Regionalism and Development (2005).

Bölge	1990	2005	2015f	2020f
D.Asya&Pasifik	54.7	16.8	5.9	4.0
(Çin)	60.2	15.9	5.1	4.0
Avrupa&Merkezi Asya	2.0	3.7	1.7	1.2
LatinAmerika&Karahipler	11.3	8.2	5.0	4.3
Orta Doğu&Kuzey Afrika	4.3	3.6	1.8	1.5
Güney Asya	51.7	40.3	22.8	19.4
(Hindistan)	51.3	42.6	23.6	20.3
Alt Sahra Afrikası	57.6	50.9	38.0	32.8
Toplam (Ortalama)	41.7	25.2	15.0	12.8

Not: f'ler Tahmin Edilen Değerleri ifade etmektedir.

Tablo 2. Dünyanın Çeşitli Bölgelerinde Bulunan Yoksulluk (%) Oranları 1990-2020f. Kaynak: World Bank , Global Economic Prospects, Trade, Regionalism and Development (2005).

Tablo 2'de 2005 yılına bakıldığında, 1990 yılına kıyasla Avrupa&Merkezi Asya bölgesi hariç tüm bölgelerde yoksulluk oranını azaldığı, özellikle Doğu Asya&Pasifiklerin 1990 yılında yaklaşık %55 olan yoksulluk

oranının, 2005 yılında özellikle Çin'in yoksullukla mücadelede etkin bir rol alması sonucu neredeyse 4 kat kadar (%16.8) düşürerek büyük bir başarı gösterdiği görülebiliyor. Ayrıca Avrupa ve Merkezi Asya bölgesinde de, 2015 yılında %1.7'den 2020 yılında ise %1.2'ye civarında gerçekleşmesi beklenmektedir.

1990 yılında yoksulların toplam dünya nüfusu içerisindeki oranı %41.7 iken 2005 yılında yoksulluk oranı yaklaşık %50 oranında düşerek %25'lere kadar düştüğü görülmektedir. Bu oranın, 2015'te %15'e ve 2020'de %12.8'e gerileyerek azalma eğilimi içerisinde olacağı tahmin edilmektedir (World Bank, *Global Economic Prospects*, (2005)).

6 Dünya'da Gelir Dağılımı Bozukluğu ve Yoksulluğun Boyutları

Dünya, zenginliğin yanı sıra derin ve şiddetli bir yoksullukla karşı karşıyadır. Dünya nüfusunun %10'u, toplam mal ve hizmetlerin %70'ini üretirken dünya gelirinin %70'ini elde etmektedir ki, bu yaklaşık kişi başına yıllık ortalama 30,000 ABD \$'na denk gelmektedir. Öte yandan 6 milyarlık (Haziran 2012 yılı itibari ile dünya nüfusunun 7 milyar civarında olduğu tahmin edilmektedir) dünya nüfusunun göre 2010 yılından sonra 2.8 milyarı -yaklaşık yarısı- günlük 2 dolarlık yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu nüfusun 1.2 milyarı ise (yaklaşık beşte biri), günlük 1 dolarlık sınırın altında yaşamlarını idame ettirmek zorundadır. Zengin ülkelerde 100 çocuk içinde 1'den az oranda çocuk beş yaşına ulaşmamaktadır. Yoksul ülkelerde ise, 100 çocuk içinde 5'den fazla oranda çocuk beş yaşına ulaşmamaktadır. Zengin ülkelerde beş yaş altı çocuk nüfusunun yüzde beşi yetersiz beslenme ile karşı karşıyadır, fakir ülkelerde ise bu oran yüzde ellinin üstündedir (DPT, 8. ve 9.Kalkınma Planları).

Küresel bolluk (servet), küresel iletişim ve teknolojik kabiliyetler gibi insani koşullar son yüz yılda tarihin geri kalanına kıyasla karşılaştırılmayacak ölçüde ilerleme göstermesine karşın, yokluk ve/veya yoksulluk olanca şiddetiyle devam etmektedir. Ayrıca bunlara benzer şekilde küresel kazanımların dağılımı eşit olmaktan oldukça uzaktır. En zengin 20 ülkenin ortalama geliri, en fakir 20 ülkenin gelirinin 37 katıdır ve bu fark son kırk yılda ikiye katlanmıştır.

En Yoksul 10 Ülke	Kişi Başı Milli Gelir \$	En Zengin 10 Ülke	Kişi Başı Milli Gelir \$
Malavi	830	Norveç	58500
Togo	820	Singapur	46940
Mozambik	770	ABD	46870
Sierra Leone	750	İsviçre	46460
Orta Afrika Cum	730	Hong Kong	43960
Nijer	680	Avusturya	37680
Eritre	630	İrlanda	37350
Brondi	380	Danimarka	37280
Liberya	300	Kanada	36220
Kongo Demç Cum.	290	Finlandiya	35660

Tablo.3. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi (Kişi Başına Düşen GSMH (\$), 2008, Satın Alma Gücü Paritesi İle). **Kaynak:** World Bank, *World Development Report 2010*.

Dünya Bankası 2008 yılı itibariyle dünyadaki en yoksul ve en zengin 10 ülkesinin kişi başına düşen GSMH rakamlarını ortaya koymaktadır. Tablo 3'den de anlaşılacağı üzere dünyanın en yoksul ülkelerinde kişi başına düşen GSMH 1000 doların altındadır. Dünya Bankası verilerine göre 2008 yılı itibariyle dünyanın en yoksul ülke sıralamasında kişi başına düşen GSMH oranı en düşük olan 290 dolarla Kongo Demokratik Cumhuriyeti yer almaktadır. Dünyanın en yoksul 10 ülkesinin kendi aralarındaki kişi başına düşen GSMH ikinci sırada yer alan Liberya'da 300 dolar ve 10. sırada yer alan Malavi'de sadece 830 dolardır.

2008 yılı itibariyle Dünya Bankası'nın belirlemiş olduğu dünyanın kişi başına düşen GSMH rakamı en yüksek olan ülke 58500 dolar ile Norveç'tir. Dünyanın en yoksul ve en zengin ülkesi arasındaki kişi başına düşen GSMH rakamlarına bakıldığında aradaki inanılmaz uçurum göze çarpmaktadır. 290 dolar ile Kongo Dem. Cum. en yoksul GSMH sıralamasında iken, 58500 dolar ile Norveç en yüksek kişi başına GSMH sıralamasında yer almaktadır. Bu demek oluyor ki, GSMH bakımından dünyanın en zengin bölgesi en yoksul bölgesinden yaklaşık 200 kat daha büyüktür. Böylece bir kez daha yoksulluğun küresel bir boyutu, ülkeler arasındaki inanılmaz gelir uçurumu açıkça görülmektedir.

Dünyada yapılan araştırmalarda 2002 verilerine göre, dünyanın en varlıklı %5'lik kesimi dünyadaki gelirin 1/3 üne sahip ve dünya zenginlerinin %10'luk kısmının ise %50'lik bir gelire sahip oldukları tespit edilmiştir. Buna karşılık dünya'daki alt gelir grubunda bulunan nüfusun %50'lik kesimi ise dünyada ki gelirlerin ancak %8.5'ine ve en alt seviyede bulunan nüfusun ise gelirlerin ancak %0.8'ine sahip olduğu belirtilmektedir (Demiral vd., 2007).

Ülkeler Grubu	Yıllık Kişi Başına Milli Gelir Toplamı (\$)
Düşük Gelirli Ülkeler	509\$
Orta Gelirli Ülkeler	3,397\$
Alt Orta Gelirli Ülkeler	2,321\$
Üst Orta Gelirli Ülkeler	7,502\$
Alt Orta Gelirli Ülkeler	2,968\$
Doğu Asya&Pasifikler	3,163\$
Avrupa&Merkezi Asya	6,793\$
Latin Amerika&Karahipler	7,007\$
Orta Doğu&Kuzey Afrika	3,597\$
Güney Asya	1,107\$
Alt Sahra Afrikası	1.125\$
Yüksek Gelirli Ülkeler	37,990\$

Tablo 4 Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Ülke Grupları, 2009., **Kaynak:** World Bank, World Development Indicators, 2011.

7 Türkiye’de Yoksulluk ve Gelir Dağılımının Boyutları

Yoksulluk Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede de en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bir yandan adaletsiz gelir dağılımı, diğer taraftan ulusal gelirin paylaşımındaki düşüklük, son yıllarda ard arda yaşanan ekonomik krizler, başarısız politikalar yoksulluğu daha da şiddetli bir boyuta taşırken, acil önlem alınması öncelikli bir hale gelmiştir.

1980’ler Türkiye için önemli bir yapısal dönüşüm sürecidir. 24 Ocak 1980’de uygulamaya konan yeni ekonomi programı ile ekonomik, toplumsal yapıda köklü bir değişim gerçekleşirken 1990’lı yıllarda peş peşe yaşanan krizler sonrasında ekonomi küçülerek, işsizlik artmıştır. Küreselleşme süreci, neo-liberal politikalar ve ekonomik krizlerin birleşik etkileri ülkede gelir dağılımının bozulmasına, toplumsal kesimler arasındaki uçurumun derinleşmesine ve yoksulluğun artmasına yol açmış ve Türkiye, gelirin nispeten eşit dağıldığı bir ülke olmaktan çıkıp, zengin ile yoksul arasındaki farkların uçurum niteliğini hak edecek boyutlara ulaştığı bir ülke haline gelmiştir.

Türkiye’de yoksulluğun boyutlarını ölçmeye yönelik çalışmaların son yıllara dayandığı ve bunların sayıca çok sınırlı olduğu söylenebilir. Bu alandaki en yeni çalışmalardan birisi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan 2009 Yoksulluk Araştırmasıdır.

Ülkedeki yoksulluk oranları benimsenen tanıma göre farklılık göstermektedir. 'Mutlak yoksulluk', kişinin biyolojik olarak kendini yenileyebilmesi için gereken asgari kalori düzeyindeki beslenmeyi sağlayacak gelire sahip olamama olarak tanımlanırken, 'görelî yoksulluk' tanımında, bireyin toplumsal bir varlık oluşu temel alınarak, minimum kalori ihtiyacının yanı sıra, kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi zorunlu olan mallar da kapsamaktadır. Dolayısı ile görelî yoksulluk sınırı toplumdaki genel yaşam düzeyini yansıtmaya ve içerisindeki eşitsizliği göstermesi açısından önemlidir.

7.1 Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları

Uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan çeşitli yoksulluk kriterleri açısından Türkiye’de yoksulluğun profilini gösteren Tablo 5’teki veriler yoksulluk sorununun boyutlarını göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2009 yılına ait yoksulluk çalışmasının yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksulluk oranları Tablo 5’de gösterilmektedir.

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı - (%)								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48	0,40
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08	17,50
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0,20	0,01	0,02	0,01
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66
Harcama esaslı görelî yoksulluk	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12	14,62

Tablo. 5. Türkiye’de yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fertlerin yoksulluk oranları (%). **Kaynak:** TÜİK, 2010, 2010 yılı yoksulluk çalışmaları verileri.

Tablo 5’e bakıldığında Türkiye’de gıda yoksulluğunun 2008 yılındaki oranının % 0,54 ve gıda + gıda dışı yoksulluğunun ise % 17,11’olduğu görülmektedir. 2009 yılında ise 2008 yılına kıyasla sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının altında yaşayan insan sayısında azalış gözlemlenirken, gıda ve gıda dışı

harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısında artış gözlemlenmiştir. Bunun da sebebinin küresel finans krizi olduğu düşünülmektedir. 2010 yılında ise bu oranın 17.50'ye kadar düşerek gıda dışı yoksulluk oranının da düzelmeler olduğu görülmektedir.

Yukarıda verilen oranların rakamsal olarak, 2009 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık % 0,48'i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18,08'i yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu oran kentlerde, %8.86, kırsal alanda % 38.69 olarak tahmin edilmiştir.

Türkiye'de 2006 yılı itibariyle kişi başı günlük harcaması, satınalma gücü paritesine göre 1 doların altında kalan fert bulunmamaktadır. Buna karşın satınalma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 dolar olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranında yıllar itibariyle azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. 2.15 dolar altında bulunan fert oranı 2009 yılında % 0,22 ve 2010 yılında da %0.21 olarak az da olsa düşme eğilimindedir (TÜİK, 2010).

7.2 Türkiye'de Gelir Dağılımında Adaletsizlik Sorunu

Ülkemizde bugüne değin resmi kurumlar, çeşitli özel kuruluşlar ve bağımsız bireyler tarafından çeşitli tarihlerde çok sayıda gelir dağılımı araştırması yapılmıştır. Aşağıda gelir dağılımı konusunda ülkemizde yapılan araştırmaları "kişisel gelir dağılımı", "fonksiyonel gelir dağılımı", "sektörel gelir dağılımı" ve "bölgesel gelir dağılımı" başlıkları altında incelenebilmektedir. Ancak bu çalışmamızda sadece kişisel gelir dağılımı adaletsizliğine vurgu yapılacaktır.

Ülkemizde kişisel gelir dağılımı konusunda yapılan ilk çalışma olan DPT (1963) araştırmasına göre nüfusun en alt yüzde 20'lik kesiminin milli gelirden aldığı pay yüzde 4.5 iken, en son 2010 yılında TÜİK tarafından yapılan araştırmada bu oran yüzde 6.2 olarak hesaplanmıştır. DPT araştırmasına göre 1963 yılında nüfusun en üst yüzde 20'lik kesiminin milli gelirden aldığı pay yüzde 57'dir. TÜİK tarafından 1994 yılında yapılan çalışmada bu oran yüzde 44.3 olarak tespit edilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere Türkiye'de yaklaşık 50 yıllık süreç içinde en varlıklı kesim ile en yoksul kesim dilimleri arasındaki gelir farkı 15 kat büyüklükten 7.5 kata kadar düşmüştür (TÜİK, 2010).

Türkiye'de genel olarak 1963'ten günümüze doğru geldikçe gelir dağılımındaki bir iyileşme görülmektedir. Bu durumu ülkedeki Milli Gelir Dağılımını ölçen Gini katsayısıyla da görmek mümkündür. Yapılan ölçümlerde 1973 yılında 0.5 olan Gini katsayısı, 1987 yılında 0.43'e inmiş (yani kişisel gelir dağılımında bir iyileşme olmuş), 2010 yılında ise Gini katsayısı 0.38'e kadar düşmüştür (TÜİK, 2010) . Ancak bütün bu iyileşmelerle rağmen Türkiye'de gelir dağılımının henüz istenen düzeylerde olduğunu söylemek mümkün değildir.

8 Sonuç

Küreselleşme sürecine uyum için önerilen neo-liberal yaklaşımların sonucunda devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği savunulmaktadır. İlk başta makro ekonomik düzeyde büyümeyi ön plana çıkaran bu yaklaşımlara göre, fakirlik sorunu da büyüme ile birlikte gelirin artmasına bağlı olarak çözülecektir. Ancak bu yaklaşımda hesaba katılmayan noktalardan biri, büyümeye bağlı olarak artan gelirin adil ve etkin dağıtılmasının sağlanamaması sonucunda fakirlerin daha fakir zenginlerin ise daha zengin olduğu bir ortamın oluştuğunun görülmesidir.

Bu yüzden bazı ülkelerde devletin ekonomiye müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır. Fakirliğin azaltılması konusunda, sosyal devlete önemli görevler düşmektedir. Ayrıca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile kendilerini sosyal devlet olarak tanımlayan tüm ülke yöneticileri, sosyal devlet olmanın gereği olarak toplumun genel refah seviyesini artırmak için fakirlikle mücadele politikalar uygulamalıdır.

Refah seviyesinin yükseltilmesi, devletin insanlara yaptığı bir iyilik değil, devletin görevi ve insanların vatandaşlık hakkıdır. Devletin kamu harcamaları kapsamında, doğrudan gelir transferi ile birlikte fakirlerin tüketim bütçesine katkı yapması ve mesleki becerilerin kazandırılması ve kişisel yeteneklerin geliştirilmesi gibi uygulamalarla yoksul kişilerin yaşam düzeylerini yoksulluk sınırının üzerine çıkarılması amaçlanmalıdır. Bununla birlikte, toplumsal olarak minimum kabul edilen gelirin altında geliri olan herkese para yardımı yaparak minimum geliri garanti eden bir teknik olan Negatif Gelir Vergisi uygulanması için ortam hazırlanmalı ve bunun sonucu olarak da gelir bölüşümü daha adil bir hale getirilmelidir.

Ayrıca bunlara benzer şekilde küresel kazanımların dağılımı eşit olmaktan oldukça uzaktır. En zengin 20 ülkenin ortalama geliri, en fakir 20 ülkenin gelirininin 37 katıdır ve bu fark son kırk yılda ikiye katlanmıştır. Yoksul ülkelerde gelir dağılımı gelişmiş ülkelere göre çok daha adaletsizdir. Az olan millî gelirler ülke yönetimlerinde bulunan azınlık gruplar tarafından paylaşılıyor ve bu durum neticesinde ise, zor durumda olan geniş halk kitlelerinin ekonomik durumlarına olumsuz bir şekilde yansımaktadır.

Gelir dağılımı adaletsizliğinin yaygın olduğu toplumlarda pek çok sorun birbirini beslemektedir. Ekonomik yönünün yanı sıra sosyolojik ve psikolojik boyutları da olan yoksulluk olgusunun temeline inerek ve nedenlerini inceleyerek, yoksulluğu azaltma ya da yok etme konusunda yapılan araştırma ve çalışmalara yoğunluk kazandırarak, bu sorunları çözüme kavuşturmanın, insan hakları ihlallerinin önlenmesine büyük katkısı olacaktır.

Dünyada toplam gelire ve yapılan üretime bakıldığında aslında kaynakların mevcut dünya nüfusuna yetecek düzeyde olduğu görülebilmektedir. Bu nedenle, yoksullukla ilgili temel sorunun gelir yetersizliği olmadığını, gelirin yeterli fakat dağıtımının adaletsiz olduğunu göstermektedir. Gelirin daha adil bir şekilde dağılımının sağlanabilmesi halinde, her insanın temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi ile mümkün olabilecektir.

Gelir dağılımı açısından bakıldığında her ülkede üretilen gıda ve gelirin kendi vatandaşların temel ihtiyaçlarını sağlamaya yetecek düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu nedenle uluslararası destek son derece önemli olmaktadır. Ancak bu destek, yüksek faizli borçlar yoluyla değil, karşılıksız yardımlar yoluyla sağlanmalıdır. Bu elbette kolay bir iş değildir. Gelişmiş ülke vatandaşları, verdikleri vergilerin “başka ülkenin yoksulları” na aktarılmasını istemeyebilir.

Böyle bir durumda, “insan hakları eğitimi” son derece önemlidir. Yaygın şekilde verilecek “insan hakları eğitimi” sayesinde, kişilerin bilinçlenmeleri, insanın değerinin bilincine ulaşmaları sağlanabilir. İnsanın değerinin (maddi ve manevi) bilincine ulaşmış bir kişinin, yoksullara “benim ülkemin yoksulları” veya “başka ülkenin yoksulları” gözüyle bakması düşünülemez. İnsana, sadece insan olduğu için değer verir ve o değeri korumak için yapılması gerekenleri yapar. Bu durumda bile günümüz kapitalist anlayışın cenderesinde geçen insanlara anlatmak ve kabul ettirmek zor olabilir. Öyle ise insanların sadece maddi duygularıyla bu fedakârlığa katlanmaları mümkün olmayacaktır. Bu nedenle insanları maddi yönde de tatmin edecek bir yol bulmak gerekir.

İnsanların geri kalmış bölgelere yatırım yapmaya teşvik ederek, yapılan yatırımlar sonucu bir yandan düşük gelirli bölge insanlarına istihdam ve gelir elde etme imkânı verilirken, diğer taraftan da yatırımcıların kar etmeleri sağlanabilir. Ayrıca henüz insani değerlerine kaybetmeyen ve insan hakları konusunda insanların bilinçlenmeleri, sadece muamele etme etiğine sahip olmalarını değil, aynı zamanda, sahip oldukları onura uygun bir muamele görmeyi talep etmelerini de sağlayacaktır. Son dönemde, Kuzey Afrika’da bu taleplerin yaygınlaştığı görülmektedir. Gelişmiş iletişim teknolojileri, özellikle de internet, hak ve özgürlükler bilincinin küresel bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Aynı zamanda bu şekilde açlıkla mücadele eden insanları gören vicdan sahibi varlıklı ve duyarlı insanlar buralara yardım etmek istemektedirler.

Ayrıca genelde fakirlik yaşayan bölgelerde eksik olan insan hakları ve demokrasi talepleri de kitle iletişim aracılığı ile hızla yayılmakta ve bu insanlar, daha fazla özgürlük, daha fazla demokrasi ve daha fazla insan hakları taleplerini yüksek sesle dile getirmektedirler. Böylece yıllarca bu bölgelerde, ülkelerinin kaynaklarını büyük bir sorumsuzluk içinde kullanan bir kısım yönetici ve istilacı ülkelerin yöneticilerinden hesap sorabilecek ve hakkettikleri geliri elde etme yolunda mesafe alabileceklerdir.

Türkiye'deki yoksulluğun yapısına bakıldığında mutlak yoksulluk ve gıda yoksulluk oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Ancak gıda ve gıda dışı harcamaları kapsayan yoksulluk tanımı benimsendiğinde ülkedeki yoksulluk oranı % 17.5 gibi yüksek bir düzeye yükselmektedir. Ülkede uzun yıllar süren yüksek enflasyon toplumsal kesimler arasındaki gelir kutuplaşmasının derinleşmesine yol açmıştır. Her ne kadar son yıllarda enflasyon oranlarında nispetten daha düşük rakamlar yakalanmış ise de, gelir dağılımında istenen düzeylere henüz gelinememiştir.

1980'lere dek kırsal kesimde yaygın olan yoksulluk 90'lı yıllarda yaşanan zorunlu göçlerle kentlerde görünür bir nitelik kazanmış ve 1990'ların ikinci yarısından başlayarak yoksulluk ve yoksullukla ilgili tartışmalar gündemde yer almaya başlamıştır. 2001 ve 2009 ulusal ve uluslararası finansal krizlerle birlikte yoğun iflas ve işten çıkarmaların yaşanması geniş kitleler için yoksulluğun her an karşılaşılabilecek bir toplumsal riske dönüşmesine yol açmıştır. Ancak Türkiye 2010 ve 2011 yıllarında ekonomik alanda hızla toparlanarak son finans krizinin etkilerini minimum seviyelere indirgemeyi başarmıştır. Bütün bunların yanında Türkiye'nin siyasi etkilerden sıyrılıp radikal reformlara önem vermesi gerekmektedir. Ayrıca ulusal ekonomik politikaların tarıma daha fazla odaklanarak, yoksullar lehine ekonomik büyümenin yapılandırılması sağlanmalıdır

Kaynakça

- Arpacıoğlu ve Yıldırım, (2011). “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, Niğde üniversitesi İİBF Dergisi, ss. 60-76.
- Başoğlu, U., Vd,(1999). **Gelir Bölüşümü**, Ekin Basım Yayın, Bursa,
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. (2009). “Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyon Raporu”, Ankara, <http://www.bayindirlik.gov.tr>.
- Demiral, vd.,(2007). “Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Küresel Yoksulluk (2007)”, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Küresel Yoksulluk Bildiriler Kitabı, T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 19-21 Ekim, Çanakkale, s.48
- DPT (2005), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı programı, (<http://ekutup.dptgov.tr/program/2005>).
- DPT (2007), Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı programı, (<http://ekutup.dptgov.tr/program>)

- Kabaş, T. (2009). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- TÜİK. (2004). Türkiye İstatistik Kurumu Yoksulluk Çalışması, (www.tuik.gov.tr).
- TÜİK. (2010). Türkiye İstatistik Kurumu Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2010 (www.tuik.gov.tr).
- World Bank, (2005). “Global Economic Prospects, Trade”, Regionalism and Development
- World Bank, (2011). World Development Indicators,
- Smith, A. (1776, Çev.1985). **Ulusların Zenginliği**, Çev: Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Şenses, F., (2001). **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TÜİK, (2012), Yoksulluk Araştırması Sonuçları 2010, www.tuik.gov.tr.
- UNDP (2011), “Human Development Report 2010”, (<http://hdr.undp.org/en/>).
- United Nations (UN), (2006), World Population Prospects.